

AKBAR HOSHIMI RAFSANJONIYNING HOKIMYATGA KELISHI VA UNING SIYOSIY BOSHQARUV DAVRI

Zikirov Qalandar Iskandar o'g'li

TDSHU. Sharq mamlakatlari tarixi va hozirgi zamon muammolari
kafedrası 2-kurs magistranti

ANNOTATSIYA

Bu maqola 1979-yilda Eronda islom inqilobiga olib kelgan voqealar va bu inqilobni amalga oshirishda Akbar Hoshimi Rafsanjoniyning rolini qay darajada kasb etgaligini o'rganamiz. Bunda Rafsanjoniyning inqilob rahbari sifatida ko'tarilishiga sabab bo'lgan ijtimoiy, psixologik, siyosiy va diniy omillarni ko'rsatishga harakat qiladi. Bundan tashqari, u turli yo'llar bilan Eron shohiga qarshi turish, beqarorlashtirish va oxir-oqibat ag'darish uchun Rafsanjoniyni strategiyasiga qaratilgan. Bu maqola Rafsanjoniyni davlat boshlig'i sifatida emas, balki inqilobiy shaxs sifatida o'rganish bilan cheklanadi.

Kalit so'zlar: *Islom inqilobi, Muhammad Xotamiy, "Shaytoniy oyatlar", Strategiya, Yashil harakat, Sotsialist, "Payg'ambarlik", Mehdi Hoshimiy, "Kashf al-asror", Muhammad Rizoxon paxlaviy.*

ANNOTATION

This article examines the events that led to the Islamic Revolution in Iran in 1979 and the extent to which Akbar Hashemi Rafsanjani played a role in this revolution. It tries to show the social, psychological, political and religious factors that led to the rise of Rafsanjani as the leader of the revolution. In addition, it focuses on Rafsanjani's strategy to oppose, destabilize, and ultimately overthrow the Shah of Iran in various ways. This article is limited to the study of Rafsanjani as a revolutionary person, not as a head of state.

Eron prezidentligiga da'vogarlik qilish uchun ro'yxatdan o'tgan 680 dan ortiq nomzodlar orasida Akbar Hoshimi Rafsanjoni eng tajribali va eng aqlli siyosatchi sifatida yakk. U 1980-yillarda to'qqiz muddat parlament spikeri bo'lgan. U 1989-yildan 1997 yilgacha ikki muddat prezident bo'lgan. 2007-yildan 2011-yilgacha oliy rahnamoni nazorat qiluvchi 80 dan ortiq ulamo va ulamolardan iborat ekspertlar assambleyasining raisi bo'lgan. Vafotiga qadar Maqsadli Kengash rahbari, parlament va 12 kishidan iborat Qo'riqchilar kengashi o'rtasidagi nizolarning yakuniy hakami bo'lib kelgan. Ammo Rafsanjoni unvonlardan ko'ra uzoq vaqt davomida dunyodagi yagona zamonaviy teokratiyaning sahna ortidagi kuch vositachisi bo'lgan. U 1989-yilda ijrochi prezidentni yaratish uchun konstitutsiyani qayta yozishni uyushtirdi va keyin o'zini yanada kuchliroq lavozimga sayladi. O'sha yili u inqilobchi rahnamo Oyatulloh Xomayniy vafotidan so'ng yaqin doiralarni yangi oliy rahbar sifatida Ali Xomanaiyni qo'llab-quvvatlash uchun safarbar qildi. Egizak qadamlar hali ham 1979-yilgi inqilobdan keyingi eng katta siyosiy islohotdir.

Rafsanjoni o'zining zukkoligi uchun "akula" laqabini oldi, bu ham mo'g'ul ajdodlaridan meros bo'lib qolgan uning silliq soqolsiz iyagidagi o'yindir. U, shuningdek, biroz bema'nilik bilan "Akbarshoh" laqabini olgan, bir paytlar o'zi qo'llagan shohga o'xshagan hokimiyatni qo'zg'atuvchi edi. Uning Cheshire mushukining tabassumi 1980 va 1990-yillardagi Eron siyosatining asosi bo'lgan - va kim va nima foydasiga barometr edi.¹

Shunga qaramay, Rafsanjoni 2000-yildan beri o'z ta'sirini saqlab qolish uchun kurashmoqda. Keyingi qaytish harakatlari muvaffaqiyatsizlikka uchradi. Uning mashhur oilasi ham rejim va uning siyosiy raqiblari tomonidan tobora ko'proq nishonga olingan. Uning ikki farzandi 2009-yilgi munozarali prezidentlik saylovlaridan keyin rejimga qarshi harakat qilganlikda ayblangan. Uning qizi Faiz Hoshimi - sobiq parlament a'zosi va Eron Olimpiya qo'mitasi vitse-prezidenti - "tashviqot tarqatgan" uchun olti oy qamoqda o'tirdi. U 2013-yilning mart oyida ozodlikka chiqdi. Uning o'g'li Mehdi Hoshimiy 2012-yil oxirida tartibsizliklarni

¹ <https://iranprimer.usip.org/blog/2013/may/20/latest-race-rafsanjani-redux>

qo‘zg‘atgani uchun ikki oydan ko‘proq vaqtga qamalgan va hali ham rasmiy ta‘qibga uchramoqda.

Rafsanjoni bugungi kunda keng aholi orasida qanday yordamga ega?

Yigirma yillik siyosiy hokimiyat hukmronligidan so‘ng, Rafsanjoni 2000-yilda parlament va 2005-yildagi prezidentlik saylovlarida o‘zining so‘nggi ikki kampaniyasida jiddiy muvaffaqiyatsizlikka uchradi. Garchi 1980-yillar va 1990-yillarning boshlarida pragmatist hisoblangan bo‘lsa-da, islohotchilarning yangi avlodi 1990-yillarning oxirlarida boshqa tomonga o‘ta boshladi. . 1999-yilda hukumatning norozilik namoyishlarini shafqatsiz bostirishi ortidan, universitet talabalari islohotchi gazetaning yopilishiga va so‘z erkinligining yangi cheklanishiga qarshi chiqishganida, uning bayonotlaridan keyin umidsizlik yanada kuchaydi. Rafsanjoni o‘z va‘zida “inqilob dushmanlarini” to‘xtatish uchun kuch ishlatishni ma‘qulladi.

2000-yilgi saylovda Rafsanjoni Tehronga ajratilgan 30 ta parlament o‘rinlarining birortasiga ham yetarlicha ovoz to‘play olmadi - bu ajoyib voqea. Keyinchalik qayta sanab o‘tilganda, u 29-o‘rinni egallagan bo‘lsa-da, u o‘rinni egallamaslikni ma‘qul ko‘rgan.

Rafsanjoni 2005-yilda prezidentlik uchun kurashda navbatdagi qaytishga urindi. Uning ixtirochilik kampaniyasi rolikli yosh qizlarga “Hoshimi 2005” bamper stikerlarini chiqarib tashladi. Kampaniya Tehronda chodirlar qurdi va G‘arb uslubidagi musiqani yangradi 1979-yilgi inqilobdan keyin musiqa eshittirishni taqiqlagan mamlakatda bahsli harakat. Rafsanjoni saylovning ikkinchi bosqichida Tehronning ishchilar sinfi meri Mahmud Ahmadinajodga qarshi chiqdi. Ahmadinajod 62 foizga yaqin ovoz bilan Rafsanjoniyni mag‘lub etdi.¹

Rafsanjoni Eron siyosiy elitasida qanday qabul qilinadi?

Islohotchi elitaning asosiy vakillari Rafsanjoniyning 2013 yilgi prezidentlik nomzodini qo‘llab-quvvatlagan. Sobiq prezident Muhammad Xotamiy (chapda) Rafsanjoniyni iqtisodiy muammolar va xalqaro bosimlarni yumshatish uchun “eng

¹ Robin Rayt AQSh Tinchlik instituti va Vudro Vilson xalqaro olimlar markazining taniqli olimi. U *The Iran Primer* gazetasini tahrir qildi. Uning “Eron muammosi” bobiga qarang.

munosib shaxs” deb atadi. "Endi navbat odamlarning jasorat va mas'uliyat bilan sahnaga kirib, unga yordam berishdir", dedi Xotamiy.

Ammo qattiqqo‘l tarafdorlar Rafsanjoniyni “buzg‘unchilar lageri”ning bir qismi sifatida tasvirlab, bunga qarshi chiqishdi. Ular u 2009 yilgi munozarali prezidentlik saylovlaridan keyin inqilobdan keyingi eng yirik namoyishlarni qo‘zg‘atishga yordam berganini da’vo qilishdi. Rafsanjoniyning tanqidchilari undan 2009-yilda prezidentlikka nomzod bo‘lgan muxolifatdagi Yashil harakat yetakchilari Mir Husayn Musaviy va Mehdi Karrubiyni qoralashni talab qilishdi.

2013-yil may oyida parlamentning 100 ga yaqin qattiqqo‘l a’zosi 12 kishidan iborat Qo‘riqchilar kengashiga petitsiya yuborib, Rafsanjoniyni 2009-yilgi saylovdan keyin “g‘alayonni boshqarishda” katta rol o‘ynagani uchun diskvalifikatsiya qilishni so‘rashgani xabar qilingan edi. Saylov oldidan qat’iy tarafdorlar 75 yoshdan oshgan nomzodlarni taqiqlovchi yangi qonunni ham ko‘rib chiqishgan edi. Ko‘pchilik bu g‘oya o‘sha paytda 78 yoshli Rafsanjoniyning saylovda qatnashishiga to‘sqinlik qilish urinishi deb hisoblangan. Ammo Qo‘riqchilar kengashi qonun loyihasini rad etdi.

Rafsanjoniyning ichki siyosat borasidagi islohatlari qanday edi?

1980-1990-yillarda Rafsanjoniyni ichki va tashqi siyosatda pragmatik deb hisoblangan. Iroq bilan sakkiz yillik urushdan so‘ng, u urushdan vayron bo‘lgan iqtisodiyotni boshlash uchun harakat qildi. U 1989-yilda prezident bo‘lganidan keyin erkin bozor kun tartibini ilgari surdi. U monarxiya davrida boshlangan fond bozorini qayta ochdi va yangi imtiyozlar bilan xorijiy investitsiyalarni rag‘batlantirdi. U bir nechta subsidiyalarni qisqartirdi va davlat korxonalarini xususiylashtirishni boshladi.

Ammo parlamentdagi konservativ muxoliflar uning iqtisodiy zarba terapiyasi rejalaridan bosh tortishdi. Va ortiqcha sarf-xarajatlar valyuta zaxiralarini tugatib, Eronni qarzga majbur qildi. 1993-yilda u qayta saylanish uchun nomzodini qo‘yganida, jamoatchilik ham unchalik g‘ayratli bo‘lmagandek tuyuldi, chunki uning saylovlarda qo‘llab-quvvatlashi sezilarli darajada kamaydi. 1994-yilda inflyatsiya ko‘tarildi va iqtisodiyot tanazzulga yuz tutdi. Eron Savdo palatasi 1996-yilda eronliklarning 40 foizi qashshoqlik chegarasida yashaganini tan oldi.

Rafsanjoniy dastlab ijtimoiy cheklovlar va madaniy senzurani yumshatishga erishdi. *Ayollar butun tana va odatda qora chador* o‘rniga yorqin rangli ro‘mol kiyishni boshladilar. Uning madaniyat vaziri Muhammad Xotamiy Eron musiqasi va kinosini qayta tiklashga yordam berdi. Ammo parlamentdagi qattiqqo‘l tarafdorlar 1992-yilda Xotamiyni lavozimidan chetlatishga majbur qilishdi. 1990-yillar o‘rtalarida Oliy rahbar Xomanaiy va uning konservativ ittifoqchilari hokimiyatni birlashtirgani sababli, Rafsanjoniy ham islohotlarni amalga oshirishni qiyinlashtirdi.

Rafsanjoniyning tashqi siyosatdagi islohatlari qanday edi?

1980-yillar o‘rtalarida Rafsanjoniy Livanda garovga olingan amerikaliklarni ozod qilish evaziga Amerika qurollarini sotib olish bilan bog‘liq bo‘lgan garovga qurol-yarog‘ janjalida muhim rol o‘ynagani xabar qilingan. U Eronning yakkalanishiga barham berish uchun Qo‘shma Shtatlar bilan munosabatlarni tiklashning yetakchi himoyachisi sifatida ko‘rib chiqildi. Janjal fosh etilgandan keyin ham u jiyani Vashingtonga parda ortidagi muzokaralarni jonlantirish imkoniyatlarini tekshirish uchun yuborgan.

1988-yilda Rafsanjoniy oyatulloh Humayniyni 120 mingdan ortiq eronlik halok bo‘lgan Iroq bilan urushni tugatishga ishontirishda ham muhim rol o‘ynadi. Shundan so‘ng u yana Eronning diplomatik izolyatsiyasiga barham berishga harakat qildi. Ammo u ozgina muvaffaqiyatga erishdi, bunga qisman Oyatulloh Humayniyning 1989-yilda Britaniyalik yozuvchi Salmon Rushdiyning "Shaytoniy oyatlar" kitobi uchun o‘limga chaqirgan fatvosi sabab bo‘ldi. Tehron, shuningdek, Livanning radikal shia jangarilari bo‘lgan Hizbullohni qo‘llab-quvvatlashda davom etdi va Arab-Isroil tinchlik jarayoniga qarshi chiqdi. Ammo Rafsanjoniy Xitoy, Saudiya Arabistoni va Rossiya bilan munosabatlarini yaxshilagan.¹

1990-yillar o‘rtalarida prezidentligining oxirlarida Rafsanjoniy AQShning Conoco neft kompaniyasiga Eronning dengiz konlarini o‘zlashtirish uchun 1 milliard dollarlik shartnoma taklifini uyushtirgani xabar qilingan. Bu harakat tijorat kanallari

¹ the South Caucasian Regional Security Complex // Armenian International Research Group, Working Paper No. 06/10. – January, 2006. – P 8. //

orqali Qo'shma Shtatlarga bilvosita uvertura sifatida keng talqin qilindi. Biroq, Kongress bosimi ostida Prezident Klinton 1995 yil mart oyida AQShning Eron nefti bilan savdosi yoki o'zlashtirilishini taqiqlovchi farmon chiqardi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Умаров Х.П. ўзбекистон Республикасининг геосиёсий ҳолати // *Шарқишунослик*, 2007. №2 – Б.110-114.
3. Robin Rayt AQSh Tinchlik instituti va Vudro Vilson xalqaro olimlar markazining taniqli olimi. U *The Iran Primer* gazetasini tahrir qildi. Uning “Eron muammosi” 7 son.
4. Derghoukassian K. *Balance of Power, Democracy and Development: Armenia in the South Caucasian Regional Security Complex* // *Armenian International Research Group, Working Paper No. 06/10. – January, 2006. – P 8. //*